

ցի, սա փաստորեն առաջին գրավոր տեղեկությունն է, որ գալիս է հաստատելու շարժման սկզբնավորման և ընթացքի մասին «Պատմության» մեջ ավելի ընդարձակ շարադրվածը: Այն տարբերությամբ միայն, որ «Պատմության» հեղինակը, հիմք ունենալով շարժմանը մինչև վերջ մասնակցած Տեր-Ավետիսի վկայությունը, գրում է. «Եւ եղև ի ժամանակի յայսմիկ հիվանդանալ Դավիթ և մեռանել իսկ խաղաղութեամբ ի տան իւրում ի Հալիձոր», իսկ հիշատակարանում, ինչպես տեսանք, ասված է, որ Թաղիի եղբայր Աբտովմասեհը Դավիթ-բեկի հետ միասին մարտնչելով՝ պարսիկների և օսմանցիների դեմ «ի վախճանի անկան ի մարտին»:

Այս հակասությունը առիթ է տվել ուսումնասիրողներից ոմանց կասկածի տակ առնելու «Պատմության» վերոբերյալ տողերը և առաջ քաշելու այն տեսակետը, թե հավանաբար Դավիթ-բեկը սպանվել է 1726 թ.: Վկայակոչելով⁶ Ն. Ազոնցին և Պ. Հարությունյանին, որոնք ելնելով մինչև Ս. Արամյանի հրատարակությունը գոյություն ունեցող այն սխալ կարծիքից, որ ամբողջ «Պատմությունը» թելադրված է Ստ. Շահումյանցի կողմից⁷, որը 1725 թ. Խոտանանի կռիվների ժամանակ գերի ընկնելուց հետո հեռացել էր ասպարեզից ու գնացել՝ Վենետիկ, Աշ. Հովհաննիսյանը գտնում է, որ նա «անկարող էր ստույգ պատկերացում ունենալ Դավիթ-բեկի ապստամբության հետագա ընթացքի մասին»⁸: Առաջ է քաշվում նաև Կրուչինսկու վկայությունը այն մասին, որ 1726 թ. Դավիթ-բեկի զինակիցներից Մխիթար-բեկը, որին նա մեղիք Մխիթար է անվանում, իշխան է օժվել և թուրք նվաճողներին մի քանի անգամ աղետալի պարտության է մատնել: Նվ քանի որ 1726 թ. մարտի 24-ին, Ղափանի հայերի անունից Ռուսաց կայսրին հղված աղերսագիրը ստորագրված է ոչ թե Դավիթ-բեկի, այլ Մխիթար-բեկի կողմից, ապա, ինչպես Պ. Հարությունյանը, այնպես նաև Աշ. Հովհաննիսյանը գտնում են, որ «Պատմության» տվյալները Դավիթ-բեկի մահվան հանգամանքների մասին ճշգրիտ չեն և 1726 թ. հետո տեղի ունեցած իրադարձություններին նրա մասնակցությունը մտացածին է և հակասում է իրողության:

Սակայն, ինչպես արդեն ասվեց, Ս. Արամյանի՝ հրատարակությանը առնթին կատարված ուսումնասիրությունը վերջնականապես հաստատում է, որ «Պատմության» այդ հատվածը գրված է կռիվներին մինչև վերջը մասնակցած Տեր-Ավետիսի պատմածի հիման վրա⁹: Ուստի, ավելի ստուգապատում կարող է լինել, քան դեպքերից շուրջ երկու տասնամյակ անց, հեռավոր Աստրախանում, թեկուզ և ազգակից, սակայն իրադարձություններին մոտիկաց անհաղորդ, Ղուզանենց Թաղիի՝ բերնեբերան անցնելով տեղ հասած և պատահականորեն հիշատակարանում գրի առնված տեղեկությունները: Աշ. Հովհաննիսյանը գրտնում է, որ Ղուզանենց Թաղիին՝ «չհավատալու հիմք չունենք»: Այսպես կարելի էր մտածել այն դեպքում, եթե գոյություն չունենար շարժման ամբողջ ընթացքում մարտերի անմիջական մասնակից, Դավիթ-բեկի մերձավորագույն զինակից Տեր-Ավետիսի՝ մեր կարծիքով, առավել արժանահավատ վկայությունը:

Ինչ վերաբերում է Կրուչինսկու՝ նույնպես միջնորդաբար հաղորդած տեղեկություններին Մխիթար-բեկի օժման վերաբերյալ, ապա պետք է ասել, որ դաբողորովին էլ հիմք չի տալիս պնդելու, թե օժումը տեղի է ունեցել անալյաման Դավիթ-բեկի մահից հետո և որպես նրան փոխարինողի:

Ինչպես աղերսագրից, այնպես էլ «Պատմությունից» պարզ երևում է, որ 1726 թ. օսմանյան զորաբանակները կարողացել էին Օրդուբադի և Ազովիսի ուղղությամբ թափանցել Ղափան և պառակտում առաջացնելով հայոց մեջ,

6 Պ. Հարությունյանը Ս. Շահումյանին համարում է «Դավիթ բեկի պատմության» հեղինակ-տե՛ս Ս. Պ. Արутյան. Освободительное движение армянского народа в первой четверти XVIII века. М., 1954, с. 252, 258, 260—272 и пр.

7 Աշ. Հովհաննիսյան. Դավիթ բեկի ղլխավորած Ղափանի ապստամբությունը. — «Քաներ Երևանի համալսարանի», 1970, № 1, էջ 106:

8 Տե՛ս Պատմություն Ղափանցուց, էջ 77—85: